

КАЗАНСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АБАЙ

«TURKIY XALQLARNING MA'NAVIY INTEGRATSIYASI: TILI, ADABIYOTI, MADANIYATI»

MAVZUSIDAGI II XALQARO ILMIY-NAZARIY KONFERENSIYA

TOSHKENT - 2025

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**«TURKIY XALQLARNING MA'NAVIY
INTEGRATSIYASI: TILI, ADABIYOTI,
MADANIYATI»**

**MAVZUSIDAGI II XALQARO ILMIY-NAZARIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

TOSHKENT - 2025

Mazkur ilmiy maqolalar to'plamida «Turkiy xalqlarning ma'naviy integratsiyasi: tili, adabiyoti, madaniyati» II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Maqolalarda turkiy tillarning rivoji va o'zaro o'xshashliklarini, umumiy adabiy merosimizni ilmiy asosda chuqur o'rganish; madaniy aloqalarni zamonaviy texnologiyalar orqali kengaytirish; tarjima va adabiy almashinuv orqali xalqaro miqyosda muloqotni kuchaytirish; raqamli platformalar orqali integratsiyani amalga oshirishga oid fikrlar yoritib berilgan. To'plamdan dunyo bo'yicha taniqli turkiyshunos olimlar, metodistlar, o'qituvchilar hamda ToshDO'TAU iqtidorli talabalarining maqolalari ham o'rin olgan.

To'plam til va adabiyot ta'limi bilan shug'ullanuvchi professor-o'qituvchilar, shu sohaning tadqiqotchilari, magistrant va talabalarga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

G.Asilova – *pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.*

G.Norimova – *filologiya fanlari nomzodi, dotsent.*

Tahrir hay'ati:

S.Muhamedova, S.Qambarova, O.Turaqulova,
Y.Shirnova, M.Yo'ldosheva.

Mazkur to'plam matni Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2025-yil 2-iyundagi 10-sonli majlisida muhokama qilinib, nashrga tavsiya qilingan.

Izoh: Maqolalarning ilmiy saviyasi uchun mualliflar o'zlari mas'uldirlar.

ədəbiyyatını öyrənib, tədqiq edib, özbək ədəbiyyatı tarixini, ədəbiyyatşünaslıq nəzəriyyəsini təkmilləşdirib, onu yeni-yeni elmi axtarışlarla zənginləşdirib.

ƏDƏBİYYAT

1. Elman Quliyev. Türk xalqları ədəbiyyatı. Elm və təhsil. Bakı 2025
2. Azər Turan.. Ədəbiyyat qəzeti. 25.12.2018
3. Almaz Binnətova. İki xalqın oğlu Maqsud Şeyxzadə. Bakı. Elm və təhsil 2019
4. Kamran Əliyev. Maqsud Şeyxzadə və romantik bədii düşüncə...Ədəbiyyat qəzeti 22.01.2019
5. Mahmud Kaşğarlı. Beynəlxalq elmi jurnal. Cild III N I

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025/WCZC3451

TÜRK HALK GELENEĞİNDE HOCA NASREDDİN: MİZAHIN VE HİKMETİN SİMGESİ

Маметова Дильфуза Алимовна

*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ-сы, Қазақстан
dilfuza.mametova@ayu.edu.kz*

Алтынбекова Ақерке Ерболатқызы

*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Филология факультеті, 3-курс Түркітану мамандығы, ФТУ-211 тобының
студенті
Akerke.Altynbekova2022@ayu.edu.kz*

Аңдатпа

Бұл жұмыста Түрік халық әдебиетінің ең маңызды күлкі кейіпкерлерінің бірі болып табылатын Қожанасырдың әзілдері зерттелген. Қожанасырдың халық арасында қандай орын алатыны, әзілдерінің қандай әлеуметтік, моральдық және мәдени құндылықтарға назар аударғаны талданған. Оның әзілдерінде тек күлдіру мақсаты ғана емес, сондай-ақ ойландырып, сұрақ қойдыру және тәрбиелеу функциялары бар екені атап өтілген. Қожанасырдың күлкі түсінігі халықтың өмір салтымен тығыз байланысқан, жеке тұлғаның өзіне және қоғамға сұрақ қоюына мүмкіндік берген. Әзілдерінде көрсеткен зейінділігі, дайын жауаптар мен нәзік әзілдер Қожанасырды ғасырлар бойы халықтың жадысында сақтап қалған элементтер болып табылады. Осы тұрғыда, жұмыста Қожанасырдың халық мәдениетіндегі орны, әзілдерінің хабарлары және заманауи құндылықтармен байланысы қаралып, бағаланған

Кілт сөздер: Қожанасыр, Түрік халық әдебиеті, әзіл, күлкі, халық мәдениеті, ауызша дәстүр.

Аннотация

В данной работе проанализированы анекдоты одного из самых значимых юмористических персонажей турецкой народной литературы — Насреддина Ходжи. Рассматривается, какое место он занимает среди народа, на какие социальные, нравственные и культурные ценности указывают его шутки. Отмечено, что в его анекдотах цель — не только развлечение, но и заставить задуматься, задать вопросы и обучить. Юмор Ходжи тесно связан с повседневной жизнью народа и предоставляет

возможность для саморефлексии и анализа общества. Его ум, остроумие и тонкие намёки сделали Насреддина Ходжу незабвенной фигурой на протяжении веков. В рамках этой работы оценивается место Ходжи в народной культуре, содержание его анекдотов и их связь с современными ценностями.

Ключевые слова: Насреддин Ходжа, турецкая народная литература, анекдот, юмор, народная культура, устная традиция.

Abstract

This study examines the anecdotes of Nasreddin Hodja, one of the most prominent humor figures in Turkish folk literature. It analyzes the position Nasreddin Hodja holds among the people and the social, moral, and cultural values reflected in his stories. It is emphasized that his anecdotes serve not only to amuse but also to provoke thought, encourage questioning, and educate. Hodja's approach to humor is deeply intertwined with the everyday life of the people, allowing individuals to reflect on themselves and society. The wit, quick thinking, and subtle humor in his stories have kept Nasreddin Hodja alive in public memory for centuries. Accordingly, this study evaluates his role in folk culture, the messages of his anecdotes, and their relevance to contemporary values.

Keywords: Nasreddin Hodja, Turkish folk literature, anecdote, humor, folk culture, oral tradition.

GİRİŞ

Türk halk edebiyatı, yüzyıllar boyunca halkın yaşam biçimini, dünya görüşünü, mizah anlayışını ve değerler sistemini yansıtan zengin bir sözlü kültür birikimine sahiptir. Bu sözlü kültür içerisinde, özellikle fıkra türü, hem eğlendirme hem de düşündürme işleviyle önemli bir yer tutmaktadır. Fıkralar; kısa, nükteli ve öğretici yapısıyla halkın gündelik hayatına dair gözlemlerini, toplumsal eleştirilerini ve hayat tecrübelerini dile getirdiği önemli anlatı formlarıdır. Bu türün en dikkat çekici ve etkileyici temsilcilerinden biri ise kuşkusuz Nasreddin Hoca'dır.

Nasreddin Hoca, 13. yüzyılda yaşadığı kabul edilen, ancak yüzyıllar boyunca anlatılan fıkralarla halk belleğinde ölümsüzleşmiş bir halk bilgesidir. Onun şahsiyeti etrafında şekillenen fıkralar, sadece güldürmek amacıyla değil, aynı zamanda bireyleri düşündürmek, toplumun aksayan yönlerini ortaya koymak, adalet, doğruluk, sabır, hoşgörü gibi insani değerleri vurgulamak amacıyla da anlatılmıştır. Bu yönüyle Nasreddin Hoca, halk mizahının ve halk felsefesinin yaşayan bir temsilcisi olarak değerlendirilmektedir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında yer alan olaylar, karakterler ve mizahi unsurlar, toplumun farklı kesimlerine hitap ederken aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır. Hoca'nın zekice kurgulanmış fıkraları, bireyin toplum içindeki yerini, birey-toplum ilişkilerini, gelenek ve görenekleri, eğitim anlayışını ve insan davranışlarını anlamlandırmada önemli birer kaynak niteliğindedir. Bu bağlamda Nasreddin Hoca fıkraları, yalnızca eğlencelik metinler değil; aynı zamanda derin anlam katmanlarına sahip, çok yönlü halk anlatıları olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada, Nasreddin Hoca'nın halk arasında nasıl bir yere sahip olduğu, fıkralarında hangi konulara değindiği, mizah anlayışının temel özellikleri ve

toplumsal yapıya nasıl ayna tuttuğu incelenecektir. Aynı zamanda fıkralarda yer alan mesajların evrenselliği ve günümüz insanına hitap etme gücü de değerlendirilecektir. Nasreddin Hoca'nın fıkralarındaki eleştirel tavır, insanî duyarlılık ve öğretici nitelik, onun neden bu denli kalıcı ve evrensel bir figür haline geldiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Hoca Nasreddin'in Tarihi ve Efsanevi Kimliği

"Tarihsel süreçte Türk milleti, kahramanlar meydana getirmiş, onlara sözle ve sazla umutlarını, endişelerini ve dileklerini ifade ettirmiştir" (Başgöz, 2005: 9). İçerdiği zengin halk kültürü unsurlarıyla Nasreddin Hoca da halkın benimsediği kahramanlardan biridir; ancak Nasreddin Hoca'nın diğer kahramanlar gibi olağanüstü meziyetleri bulunmamaktadır. "Nasreddin Hoca fıkra birikiminden doğan Nasreddin Hoca figürü, insanın hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle var olduğunu gösteren somut bir örnektir"(Çotuksöten, 2003: 17). Nasreddin Hoca fıkraları, yalnızca bireysel yaşam deneyimlerine değil, tüm insanlık durumlarına dair geniş bir bakış sunar. Bu yönüyle, yüzyılları aşmış günümüze kadar ulaşan bu fıkraları, ortak kimliğimizin izlerini bulabileceğimiz bir kaynak olarak değerlendirebiliriz (Şimşek, 2009).

Hoca halkın içinden biridir; efsanevi ya da destansı bir niteliğe sahip değildir. Bu yüzden de halkın neşesini ve sıkıntısını paylaşılabildiği, fikir alışverişinde bulunabildiği, sohbet edebildiği bir karakterdir. Fıkralarda övgü ya da aşırılık yoktur; aksine, eleştirel bir bakış açısı ve gerçeklik ön plandadır.

Nasreddin Hoca da yaşamla ilgili bilgilerini ve tecrübelerini topluma aktararak adeta bir eğitimci rolü üstlenir. Yıldırım (2008), Hoca'nın kimi zaman sözleriyle kalbimizi kıran, kimi zaman güldüren, bazen de güldürürken düşündüren benzersiz bir öğretici olduğunu belirtir.

"Nasreddin Hoca, bir mantık öğretmeninin tutarlılığıyla, bir mizah ustasının keskin zekâsıyla özelde Anadolu halkına, genelde ise tüm insanlara yaşam sanatıyla ilgili incelikleri sunar (Çotuksöten, 2003: 10). Toplumsal ve siyasal eleştirilerdeki başarısı sayesinde, halkın karşısına çıkmaya çekindiği padişahlar, yöneticiler Nasreddin Hoca'nın kıvrak zekâsı sayesinde yola getirilir. Hoca, sıkıcı ve öğüt verici bir dil yerine; espriyle, ince zekâyla, hazır cevaplılık ve yaratıcılıkla ders verir.

1.1. Nasreddin Hoca'nın Coğrafi ve Kültürel Serüveni

Nasreddin Hoca üzerine yapılan çalışmalarda en temel mesele, hangi fıkraların gerçekten ona ait olup olmadığının belirlenememesidir. Bunun yanı sıra, tarih boyunca kaç farklı Nasreddin Hoca'nın yaşadığı da tartışmalı bir konudur. Çünkü fıkralar yüzyıllardır Türk Dünyasında oldukça geniş bir bölgede anlatılagelmiştir. Türk coğrafyasında Nasreddin Hoca'ya çeşitli isimler verilmiştir.

"Nasara (yardım eden, yetişen)" ve "din" sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen Nasreddin ismi, "dine hizmet eden" anlamına gelir (Çağbayır, 2007: 3496).

Kıbrıs Rumları tarafından Nusreddin Hoca, Gasdani Hoca ve Aslani Hoca; Azerbaycan'da Molla Nesreddin; Türkmenistan'da Ependi; Kırgızistan'da Apendi

(efendi); Kazaklarda Kocanasır; Özbek Türklerinde Nasriddin Afandi ya da kısaca Afandi; Doğu Türkistan'da Nesirdin Ependi veya Efendi Letipirili; Irak Türkmenlerinde Molla Nasreddin; Güney Azerbaycan'da (İran) Molla Nasreddin; Tacikistan'da Apendi; Arnavutluk'ta Nastro ya da Nastroya; Bosna-Hersek'te Nasruddin; Rusya'da Nasreddin Efendi, Molla Nasreddin, Afandi, Anastratin, Nesart, Nasır, Nasraddin; Almanya'da Türkische Eulenspiegel; Çin'de Nusrdin Avanti; Tayland'da ise Nasruddin ya da Afanti olarak adlandırılmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın Türk kimliğinin de iki yönü bulunmaktadır. İlki, Anadolu'da yaşamış bir Batı Türkü oluşudur; ikincisi ise diğer Türk topluluklarından birine mensup olmasıdır. Doğal olarak Nasreddin Hoca, öncelikli olarak Batı Türk dünyasında yer edinmiş bir kişiliktir. Bu bağlamda pek çok araştırmacının Hoca'nın Türk kimliği üzerine yaptığı yorumlardan söz etmek mümkündür. Burada sadece birkaç örnekle yetineceğiz.

İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Hoca'nın Türk olduğunu özellikle vurgulayarak “Nasreddin Hoca, tüm dünya milletlerince bilinen meşhur bir Türk halk bilgelerindendir.” (Nasrattınoğlu, 1996: 77) demektedir. Fikret Türkmen ise Nasreddin Hoca'nın, Türk milletinin insanlık dünyasına armağan ettiği en büyük değerlerden biri olduğunu ifade etmiş ve onun kişiliğinde Türk'ün saflığı ile zekâsının birleştiğini dile getirmiştir (Türkmen, 2013: II). Mustafa Duman da Nasreddin Hoca'nın, Türklerin tüm dünyada tanınan halk düşünürü ve fıkra kahramanı olduğunu belirtmiş; onun 13. yüzyılda, Anadolu'da, özellikle Sivrihisar ve Akşehir'de yaşam sürdüğünü kaydetmiştir (Duman, 2008: 15).

Diğer Türk toplulukları içerisinde Hoca'ya en çok sahip çıkanlar arasında Özbekler, Kazaklar ve Azerbaycan Türkleri yer alır. Nasreddin Hoca'ya bizim kadar, hatta daha da fazla değer veren ülkeler arasında Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya da bulunmaktadır. Bu ülkelerde Hoca'nın Türk kökenli olduğu inkâr edilmemektedir. Çin'de onu Kuzeyli, yani Uygur; Rusya'da ise Özbek veya Buharalı olarak, yani Türk kimliğiyle tanımaktadırlar (Nasrattınoğlu, 1996: 77). Azerbaycan Türkleri ise Hoca'yı bilinen kimliğinden farklı bir şahsiyetle özdeşleştirir. Bu kişi de ünlü bilim insanı, filozof ve astronomi bilgini Nasreddin Tusi'dir. “Azerbaycanlı bilim insanları, Nasreddin Hoca'nın aslında Nasreddin Tusi olduğu yönünde tezler öne sürmüşlerdir.” (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 59).

Kazak Türkleri arasında ise pek çok kişi Hoca'nın Akşehirli olduğunu bilmez. “Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri içerisinde Nasreddin Hoca ile en fazla ilgilenen ülke Özbekistan'dır ve buradaki halk, Hoca'nın Özbek olduğunu ileri sürmektedir.” (Nasrattınoğlu, 1996: 39). Özbekistan'da Nasreddin Hoca adına birden çok türbe mevcuttur. Halk, onu bir bilge, bir ulu kişi olarak görmüş ve türbeler, mezarlar, heykeller yapmıştır (Taşkent, Buhara vb.) (Muradoğlu, 1996: 22). Cabbarov ise Hoca'nın Türkistan kökenli olduğuna dair şu görüşleri paylaşır: Türkistan kaynaklarına göre, Nasreddin Hoca Buhara'da dünyaya gelmiştir (Cabbarov, 1990: 72). Çin'de ise Hoca, Afandi (Efendi) adıyla tanınmakta ve Uygur, yani Kuzeyli olduğu özellikle belirtilmektedir (Nasrattınoğlu, 1996: 77).

1.2 Nasreddin Hoca Hayati

Nasreddin Hoca'nın doğum yeri ve doğum tarihi konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Ancak araştırmacıların büyük çoğunluğu onun H.606 (M.1208-09) yılında Sivrihisar'ın Horto köyünde doğduğunu, H.635 (M.1237-38) yılında Akşehir'e taşındığını ve burada evlendiğini belirtmektedir. Bu da Hoca'nın 13. yüzyılda yaşamış olduğunu göstermektedir (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 31-32).

Hoca'nın yaşadığı dönem, Haçlı Seferleri ve Moğol istilalarının yarattığı büyük kargaşalara sahne olmuş bir çağdır. Babası Horto köyü imamı Abdullah Efendi, annesi ise aynı köyden Sıdika Hatun'dur. Nasreddin Hoca ilk eğitimini babasından almıştır (Konyalı, 1945: 731-73). Bazı kaynaklarda, Hoca'nın Fatıma Hatun ve Dürrü Melek Hatun adında iki kızının olduğu ifade edilir. Fatıma Hatun'a ait mezar taşı, 1957 yılında Sivrihisar'daki bir mezarlığın kaldırılması sırasında bulunmuş ve sonrasında Eskişehir, Konya ve Akşehir'e gönderilmiştir. Mezar taşıdaki tarih Önder'e göre 726/1326, Ceran ve Duman'a göre ise 727/1327'dir. Bu tarihler, Fatıma Hatun'un ölüm tarihine işaret etmekte olup Hoca'nın vefatıyla arasında yaklaşık 42-43 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Taşın Sivrihisar'da bulunması, Fatıma Hatun'un babasının ölümünden sonra doğduğu yere dönerek oraya yerleştiği ya da orada bulunan bir akrabasıyla evlendiği şeklinde yorumlanabilir.

Dürrü Melek Hatun'a ait mezar taşı ise, Akşehir'de Hoca'nın türbesi çevresi düzenlenirken bulunmuştur. Babasının ayak ucuna defnedilmiş olması, geleneksel bir uygulamanın devamı olarak kabul edilebilir. Selçuklu dönemi süslemeleri taşıyan bu mezar taşı, 136 numarayla Akşehir Müzesi'nde kayıtlıdır (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 7-8).

Araştırmacılar tarafından Nasreddin Hoca'nın akrabası olduğu belirtilen bir diğer kişi de Hacı İsmail'dir. 9 Şubat 1777 tarihli Osmanlı arşiv belgesinde, Hacı İsmail'in geçim sıkıntısı nedeniyle Hoca ile olan yakınlığına dayanarak yardım talep ettiği görülmektedir. Aynı arşivdeki 19 Ekim 1789 tarihli başka bir belgede de onun Nasreddin Efendi'nin akrabası olduğu ifade edilmektedir (Mert, 1986: 260; Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 31).

Şinasi Altundağ, Mecmua-i Maarif adlı eserde, Hoca'nın 1237-38 yıllarında Sivrihisar'dan Akşehir'e göç ettiğini belirtmektedir (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 33). M. Fuad Köprülü, Hoca'nın 635'te (1237-38), o dönem ün kazanmış Seyyid Mahmud Hayrani ve Seyyid Hacı İbrahim Sultan'a intisap etmek amacıyla, babasından miras kalan köy imamlığını halifesi Mehmed'e devrederek Akşehir'e göç ettiğini açıklar (Köprülü, 2004: 21).

İbrahim Hakkı Konyalı'ya göre ise, Hoca Konya'da yaşamış ünlü bir sözlü rivayete göre Hoca Fakih'ten ders almıştır. Nasreddin Hoca, Akşehir'de müderrislik yapmış, ayrıca imamlık, kadılık ve vaizlik görevlerinde bulunmuş; hayatının büyük bölümünü bu şehirde geçirmiştir (Önder, 1986: 53).

Fıkralarda Hoca ile Timur arasında geçen esprili diyaloglar anlatılır. Ancak bu olayların tarihsel gerçekliği tartışmalıdır; zira Timur'un yaşadığı dönemle Hoca'nın dönemi arasında yaklaşık 50 yıllık bir fark vardır. İsmail Hami'ye göre

bu fıkralarda bahsedilen kişi, aslında İlhanlılar döneminde Konya'ya atanan sert ve otoriter bir yönetici olabilir (Danişment, 2005: 223; Can, 1989: 79).

Fuad Köprülü, Hoca'nın M.1284-85 yılında öldüğünü belirtirken (Köprülü, 2004: 21), Halit Erkiletlioğlu, Kayseri'de bulunan bir mezar taşına dayanarak Hoca'nın H.611/M.1214 yılında vefat ettiğini ileri sürmektedir. Bazı araştırmacılar, Hoca'yı Ahi Evran ile özdeşleştirerek onun Moğollar tarafından 4 Nisan 1261 tarihinde şehit edildiğini öne sürmektedir.

Özbekistan'da Nasreddin Hoca'ya ait olduğu belirtilen birkaç türbe bulunmaktadır. Halk tarafından "dede" veya "baba" olarak sevilen Hoca için çeşitli mezarlar ve heykeller yapılmıştır (Taşkent, Buhara vb.) (Muradoğlu, 1996: 22). Nasreddin Hoca'nın en bilinen türbesi ise, yaşamıyla en çok ilişkilendirilen şehir olan Akşehir'dedir.

2. Halk Kültüründeki Yeri ve Öğretileri

Nasreddin Hoca fıkraları, bireyin kendi yanlışlarına tebessüm ettirip ardından ciddiyetle bu hataları düzeltme cesareti kazandırarak ideal bir biçime dönüştüren, kaçınılan sorunlarla yüzleşmeyi sağlayan öğretici anlatılardır. Nasreddin Hoca, 13. yüzyılda belirli bir dönemde belirli bir toplumsal çevrede yaşamış olsa da mesajlarıyla günümüze dek aynı hedefe hizmet eden, evrensel niteliğe sahip, sürekliliği olan kültürel mirasımızın bir parçası olmuştur (Şenocak, E, 2017:44-45).

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında mizah unsurunu dengeli kullanması, insanların kaygılarına ve problemlerine karşı sakin ve soğukkanlı bir tavır sergileyerek karşısındakine "endişelenme" mesajını vermektedir. Hayal dünyamızı sınırsızlaştıran Hoca, olgun düşünme yetisiyle mantıklı sonuçlara ulaşmamıza önayak olur. Fıkraların sonunda bireyleri çaresiz bırakan sözlerle haksızlık, adaletsizlik, görgü eksikliği ve düşüncesiz tutumlara unutulmaz dersler verir (Türkmen, F, 2013:32).

Fıkralardan edinilen izlenime göre Nasreddin Hoca oldukça akıllı bir kişidir. Ancak bu, asla çıkarıcı bir zekâ değildir. Bazı anlatılarda saf gibi görünse de, Hoca'nın zekâsı bilmemek ya da bilmiyormuş gibi davranmak üzerinden kurulan, gerçeği düşündüren ve sorgulatan bir akıldır. O, güler yüzlü, anlayışlı, tatlı dilli; herkesi önce insan olarak değerli görüp buna göre davranan, toplumsal ilişkilerde oldukça başarılı bir kişidir. Eleştirilerini kimseyi kırmadan, incitmeden yapar. Bu özellikleriyle halk Nasreddin Hoca'yı sevmiş, kendine yakın hissetmiş ve haksızlıklar karşısında onu kendi sesi olarak görmüştür (Caba, Z, 2013).

Nasreddin Hoca empati kurabilen, yol gösteren, sosyal, otorite karşısında boyun eğmeyen, uyumlu, sezgileri güçlü, yapıcı ve kendisiyle barışık bir önderdir. O, hem kendisine hem çevresine karşı geliştirdiği akıl dolu tepkilerle yaşadığı dönemden bugüne örnek bir şahsiyet olmayı amaçlamıştır. Sosyal ilişkilerinde iletişimi yüksek, insan davranışlarını iyi analiz eden ve onları yönlendirebilen Hoca, hayatın içinden kesitler sunduğu sahnelerde bizi güldürürken sözün etkisiyle tüm dikkatimizi olaylara çeker. Yaşadığımız dünyada Nasreddin Hoca'nın rehberliğinde hem eğlenir hem de birey olma

arzumuzu gerçekleştirmeye çalışırız. Hatalarımız ve eksiklerimiz üzerine düşünüp esprili bir şekilde onları değerlendirerek, özgüvenle kişisel gelişimimize yön veririz (Şenocak, E, 2017).

3. Nasreddin Hoca Fıkraları

Nasreddin Hoca fıkraları, Türk mizah geleneğinin en önemli bölümlerinden birini oluşturur. Hatta Türk "esprî sanatının temel yapı taşlarıdır" (Batur vd., 2012: 585) demek mümkündür. Bu fıkralar yalnızca Türk kültür yaşamındaki güçlü etkileriyle değil, aynı zamanda Türklerle etkileşim içinde olmuş birçok milletin kültürel yapısında da kendine yer bulmuştur.

Tarihte yaşamış bir kişi ve fıkra karakteri olarak iki ayrı kimliğe sahip olan Nasreddin Hoca, bir gerçeklik olarak yaklaşık sekiz yüzyıldır Türk kültür hayatında varlığını sürdürmüş ve bugün itibarıyla sayısı 1600'ü aşan (yaptığımız tespitlere göre 1620) fıkrasıyla dikkate değer bir etki yaratmıştır.

3.1 Fıkraların Geçmişi ve Kaynakları

Temelde sözlü kültür ortamında ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış olan Nasreddin Hoca fıkraları, zamanla farklı mecralara da aktarılmış ve etkisini artırmıştır. Sözlü kültürde geçmişten bugüne kadar varlığını sürdürmüş olmakla birlikte, zaman içerisinde çeşitli yazılı mecralarda ve daha yakın dönemlerde dijital ortamlarda da yer almaya başlamıştır.

Yazılı olarak kayıt altına alınmış ilk Nasreddin Hoca fıkralarına, Hoca'nın vefatından yaklaşık iki asır sonra, 15. Yüzyılda rastlanmaktadır. Bu yüzyılda Ebü'l-Hayr-ı Rumi tarafından yazıya geçirilmiş «Saltuk-nâme»(1480), Bursalı Gazali'nin 1491-1502 yılları arasında tamamladığı «Dafî'ül Gümûm ve Rafi'ül-Humûm» adlı eseri ile Lamiî Çelebi'nin (ö. 1531-32) kaleme aldığı «Letaif», Nasreddin Hoca ile ilgili öykülere de yer vermektedir. Yalnızca Nasreddin Hoca fıkralarından oluşan yazma eserlere ise ancak 16. Yüzyılda ulaşabiliyoruz.

1830'lardan itibaren litografi ve matbaa teknolojilerinin Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte Nasreddin Hoca fıkraları yazılı olarak daha geniş kitlelere erişmiştir. Bu gelişmeyle birlikte fıkraların sayısında da dikkate değer bir artış gözlemlenmiştir. Örneğin, 1571 tarihli bir yazmada yalnızca 42 fıkra yer alırken, Veled Çelebi tarafından 1923 yılında hazırlanan bir derlemede bu sayı 480'i geçmiştir (Sayers, 2007: 676-677).

Fıkraların asli ortamı sözlü kültürdür. İlk olarak bu mecrada ortaya çıkmış ve yaşamaya devam etmiştir. Nasreddin Hoca fıkraları, hem esprili yönü hem de barındırdığı hikmetli mesajlar ve dersler bakımından, Türklerin yaşadığı tüm bölgelerde (diğer Müslüman ve gayrimüslim topluluklar üzerinde de etkili olarak) her zaman en işlevsel kültürel öğelerden biri olmuştur.

Diğer sözlü kültür ürünlerinde olduğu gibi Nasreddin Hoca fıkraları da özellikle 20. Yüzyılın ortalarından itibaren halkbilim araştırmacıları tarafından, kaynak kişilerin anlatımları doğrultusunda parça parça derlenerek günümüze aktarılmıştır.

3.2 Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Temalar

Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan temaların büyük bölümü, Türk yurtlarından derlenmiş fıkralarda ortaklık gösteren konulardır. Bu temalar genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

1. Nasreddin'in çocukluk ve ilk gençlik dönemine ait olayları konu alan fıkralar.
2. Nasreddin ile eşi arasında geçen olayları anlatan fıkralar.
3. Nasreddin'in çocukları ve yakın akrabalarıyla ilgili anlatılan fıkralar.
4. Yoksulluk ve zenginlik üzerine Nasreddin'in düşüncelerini ve iletmek istediği mesajları içeren fıkralar.
5. Açlık, aşırı yeme, görgüsüzlük, yeni görmüslük, misafirperverlik, cimrilik, cömertlik, borç-alacak ilişkisi gibi konuları ele alan fıkralar.
6. Alışveriş, ticaret, adalet, hukuk ve hesap kitap gibi kavramlar çerçevesinde anlatılan fıkralar.
7. Haydutlar, hırsızlar, dolandırıcılar ile onların mağdurları, kayıplar ve bulunan eşyalarla ilgili fıkralar.
8. Aldatanlar, kandırılanlar, yalan söyleyenler, düzenbazlar, zor durumda kalanlar ve bu durumdan çıkmak isteyen kişilere dair anlatılar.
9. Kibir, gurur, kendini beğenmişlik gibi tavırları eleştiren nitelikteki fıkralar.
10. Alaya alınacak ölçüde gülünç ya da soytarıca davranışları konu eden fıkralar.
11. Zekâ, kavrama gücü, bilgelik, cehalet, zor sorular, bilmeceler ve şaşırtıcı cevaplar üzerine anlatılan fıkralar.
12. Nasreddin'in hâkimlerle ve kadırlarla olan ilişkilerine dair fıkralar.
13. Hâkimlerin tutumu ve mahkemelerin işleyişine yönelik anlatılar.
14. İlahi ve manevi konuları içeren fıkralar.
15. Hekimlerle ve hastalarla ilgili olarak anlatılan fıkralar.
16. Nasreddin'in ölümü ve sonsuzluğa ilişkin anlatıları barındıran fıkralar.

4. Nasreddin Hoca Fıkralarının Genel Nitelikleri

Türk sözlü kültüründe anlatıcıya bağlı olarak gelişen destan, halk hikâyesi ve meddah anlatılarının yanı sıra; belirli bir anlatıcıya ihtiyaç duymadan aktarılan fıkra, masal ve efsane gibi türler de mevcuttur. Fıkraların toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmesi ve kolayca paylaşılmasında bu anlatım serbestliği önemli bir etkiye sahiptir. Fıkralar, ön hazırlık gerektirmeksizin, bulunduğu sosyal ortamın yapısına uygun biçimde anlatılabilir. Bu özellik, fıkraların biçimi, içeriği ve işleviyle doğrudan ilişkilidir (Kurgan, Ş, 1986).

Nasreddin Hoca fıkralarında konu yönünden belirli bir sınır bulunmamaktadır. Bu çeşitliliğin temelinde, Hoca'nın yalnızca bir bölgeyi değil, tüm Türk dünyasını temsil eden evrensel bir figür olması yatar. Fıkraların temel işlevi, Ekici'ye göre, bir yandan güldürmek, öte yandan düşündürmek ve olaylara farklı bir açıdan bakılmasını sağlamaktır.

Karakterler açısından bakıldığında, fıkraların başkahramanı daima Nasreddin Hoca'dır. Hoca'nın eşi, aile yaşamını konu alan fıkralarda sıkça

görülen yan karakterlerden biridir. Eşine özel bir isim verilmemiş olması, onun evrensel bir tip olarak yansıtıldığını gösterir. Çocuk figürleri de alt karakter olarak yer almakta; ancak bu çocuklar arasında zengin-fakir ya da akıllı-budala gibi ayrımlar yapılmaz. Dahası, çocuklara karşı küçümseyici bir tavır sergilenmez; tersine, saygılı ve yapıcı bir yaklaşım benimsenir (Ekici, M, 2009)

Nasreddin Hoca'nın dostları ise çoğunlukla eğitimsiz, köy yaşamından gelen bireyler olarak karşımıza çıkar. Cami cemaati ve komşular gibi karakterler ise toplumun genel yapısını yansıtan figürlerdir. Sosyal yaşamı hicveden bazı fıkralarda ise kadı, subaşı, molla gibi dönemin otorite figürleri eleştirel bir bakışla ele alınır. Bu kişiler genellikle adaletsiz, çıkarıcı ya da halkı zor durumda bırakan kişiler olarak tasvir edilir.

Hayvan figürleri arasında Hoca'nın eşiği özel bir yere sahiptir. Eşek, yalnızca bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda hiciv ve mizahın bir aracı olarak da işlev görür. İsmail A. Çavuş'un aktardığı üzere, Bulgar yazar Georgi Mişev, eşiği İsa Peygamber'in de tercih ettiği bir sembol olarak değerlendirir.

Biçim yönünden bakıldığında, Nasreddin Hoca fıkraları genellikle kısa, yalın ve düzyazı biçiminde aktarılır. Anlatımda süslemeye yer verilmez; doğrudan espriye odaklanan net bir dil kullanılır. Bu durum, fıkraların kolay anlaşılır ve akılda kalıcı olmasını sağlar.

Nasreddin Hoca, keskin zekâsı, mizahi üslubu, yaşam felsefesi ve insan sevgisiyle karşısındakini incitmeden mesajını iletir. Yenildiği durumlarda bile rakibini takdir eder. Ona karşı önyargılı olanları bile kendine hayran bırakacak bir hoşgörü ve nüktedanlık sergiler. Din görevlisi olmasına rağmen katı dinsel yaklaşımlardan uzak, daha hoşgörülü bir tutum içindedir. Hoca'nın yaşamdan yana, gerçekçi ve insancıl bakış açısı, fıkraları yalnızca bir güldürü ögesi olmaktan çıkarıp, derinlikli bir toplumsal eleştiriye dönüştürmüştür.

SONUÇ

Nasreddin Hoca, Türk halk kültürünün en özgün ve en kalıcı simalarından biri olarak sadece geçmişin değil, günümüzün de yaşayan bir değeridir. Onun fıkraları, yüzeyde basit ve eğlenceli görünmekle birlikte, derinlemesine incelendiğinde toplumsal yapının, insan psikolojisinin ve ahlaki değerlerin bir aynası niteliğindedir. Hoca'nın sözleri aracılığıyla halk, hem güler hem düşünür; hem kendisiyle hem de çevresiyle yüzleşir. Bu yönüyle Nasreddin Hoca fıkraları, yalnızca halk arasında dolaşan nükteler değil, aynı zamanda halkın duygu ve düşüncelerini dile getirdiği birer kültürel mirastır.

Nasreddin Hoca'nın mizah anlayışı sadece alay etmekten ya da komik olmakla sınırlı değildir. Onun mizahı, çoğu zaman bir eleştiri aracı, bazen de bir eğitim yöntemi olarak kullanılmış; bireyleri doğruya ve güzele yönlendirme amacı taşımıştır. Hoca'nın hazırcevaplığı, zekâsı ve insan ilişkilerindeki dengeyi gözetken tutumu, onu hem döneminde hem de sonrasında halkın sevgisini kazanan evrensel bir figür haline getirmiştir.

Nasreddin Hoca fıkraları sadece güldüren değil; aynı zamanda düşündürten, öğreten, sorgulatan metinlerdir. Bu yönüyle Türk halk edebiyatının önemli bir

parçası olarak hem akademik çevrelerde hem de halk arasında ilgiyle incelenmeye devam etmektedir. Günümüzde dahi geçerliliğini koruyan mesajlarıyla Nasreddin Hoca, gelecek nesillere aktarılması gereken önemli bir kültürel miras olma özelliğini sürdürmektedir. Onun fıkraları, geçmişin tecrübelerini günümüz insanına aktaran güçlü ve anlamlı bir köprü işlevi görmektedir.

Kaynakça:

1. Atakan, M. (2023). Bulgar Fıkra Tipleri ile Türk Fıkra Tiplerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme: Kurnaz Petir (Hıtır Petir) ve Nasreddin Hoca Örneği. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi.
2. Başgöz, İ. (2005). Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca. İstanbul: Pan Yayıncılık.
3. Cabbarov, T. (1990). "Nasreddin Hoca Dünyanın Oğlu", I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 69-75.
4. Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe Sözlük, (4. Cilt), İstanbul.
5. Caba, Z. (2013). "Nasreddin Hoca Fıkralarının Mantıksal Açıdan İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
6. Çotuksöten, Y. (2003). Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca Fıkraları. Toroslu Yayıncılık: İstanbul.
7. Demirtaş, T. (2012). Değerler Eğitiminde Edebi Ürünlerden Yararlanma: Nasreddin Hoca Fıkraları. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi.
8. Duman, M. (2008). Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası. Heyamola Yayınları, İstanbul.
9. Ekici, M. (2009). "Gülme Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları", Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, (271-280).
10. Köprülü, F. (2004). Nasreddin Hoca. Ankara: Akçağ Yayınları.
11. Kurgan, Ş. (1986). Nasreddin Hoca, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:695, Türk Büyükleri Dizisi: 21.
12. Muradoğlu, M. (1996). Nasreddin Hoca Dünyayı Geziyor, Milli Folklor, Ankara.
13. Nasrattinoğlu, İ. Ü. (1996). "Nasreddin Hoca'nın Özbekistan ve Azerbaycan Varyantları", Nasreddin Hoca'nın Dünya'sı, Kültür Yayınları, Ankara, ss. 39-43.
14. Önder, Mehmet (1986). Nasreddin Hoca: Hayatı ve Fıkraları, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
15. Özçelik, M. (2005). Nasreddin Hoca. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları.
16. Sayers, D. S. (2007). "Nasreddin Hoca", Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul: ss. 675-680.
17. Şenocak, E. (2017). "İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca", Akçağ Yayınları, Ankara, 44-45.
18. Sakaoğlu, S. ve Alptekin, A.B. (2009). Nasreddin Hoca. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
19. Türkmen, F. (1996). "Modern Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumu", Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, ss. 47-52.
20. Türkmen, F. (2013). "Seyyid Burhaneddin Çelebi Letaif-i Nasreddin Hoca", Burhaniyye Tercümesi, Büyüyen Ay Yayınları, 32.
21. Usta, M. (2015). Nasreddin Hoca Tipi ve Fıkralarının Oluşumunun Bağlam Merkezli Halk Bilim Yöntemleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
22. Yılmaz, Ş. (2005). Nasreddin Hoca. İstanbul: Pan Yayıncılık

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025/KCJE4913
**TÜRK DESTAN ÇALIŞMALARI VE EPIK GELENEKLERİ HAKKINDA BAZI
 DÜŞÜNCELER**

Адилбекова Эльмира Сейтимовна

PhD, Түрік тілі мен әдебиеті бөлімінің доценті,

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Түркістан қ-сы, Қазақстан

elmira.adilbekova@ayu.edu.kz

Берікқызы Сая

*Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
 Филология факультеті, 3-курс Түркітану мамандығы, ФТУ-211 тобының
 студенті*

saya.berikkyzy2022@ayu.edu.kz

Аңдатпа

Бұл мақалада түркі эпос дәстүрі мен эпикалық баяндау түрлерінің тарихи қалыптасуы, дамуы және қазіргі дәуірге дейінгі көріністері қарастырылады. Эпостар — халықтардың тарихи жадысын, ұлттық болмысын және ортақ құндылықтарын бейнелейтін ауызша мәдениет мұраларының ең көне түрлерінің бірі. Түркі эпос дәстүрі де осы тұрғыда жаратылыс, туысу және батырлық тақырыптары төңірегінде қалыптасып, қоғамдық құндылықтар мен тарихи оқиғалардың қиялмен астасуы нәтижесінде дүниеге келген. Зерттеудің алғашқы бөлімінде эпос және эпикалық баяндаудың ұғымдық негізі айқындалып, эпостың халық жадындағы орны мен эпикалық баяндаудың қызметтері туралы мәлімет берілген.

Сонымен қатар, эпостарға қатысты ғылыми еңбектердің тарихи бағыты, бұл салада көзге түскен зерттеушілер мен олардың тұжырымдамалары талданған, эпикалық баяндаудың қазіргі дәуірдегі көріністеріне де тоқталған. Әсіресе, эпос мотивтерінің қазіргі әдебиет, кино және халық мәдениетіндегі ықпалы, тарихи батырлық оқиғалардың бүгінгі баяндау үлгілерінде қайта жаңғыруы сөз болған. Нәтижесінде, түркі эпос дәстүрі — тек тарихи ауызша баяндау түрі ғана емес, сонымен қатар ұлттық болмысты қалыптастыратын, мәдени жадыны сақтайтын және қазіргі өнер мен мәдени өнімдерде өз қызметін жалғастырып келе жатқан рухани мұра деген тұжырым жасалған.

Кілт сөздер: Түркі эпосы, эпикалық дәстүр, ауызша мәдениет, халықтық баяндаулар, ұлттық болмыс, мәдени жады.

Аннотация

В данной статье анализируется формирование, развитие и современные отражения тюркской эпической традиции и жанров эпического повествования. Эпосы являются одними из древнейших форм устного народного творчества, отражающих историческую память, национальную идентичность и коллективные ценности общества. Тюркская эпическая традиция, сложившаяся вокруг тем сотворения мира, происхождения и героизма, представляет собой сплав исторических событий и народного воображения. В первой части исследования даётся понятийное определение эпоса и эпической традиции, рассматривается их роль в общественном сознании и функции в культуре.

Особое внимание уделено академическим исследованиям, посвящённым эпическим произведениям, а также современным проявлениям эпической традиции в

MUNDARIJA

Hüseynova Mahirə Nağı qızı. AZƏRBAYCAN VƏ ÖZBƏK DİLLƏRİNDƏ HİDRONİMİK VAHİDLƏRİN MÜQAYİSƏLİ-LİNQVİSTİK TƏHLİLİ	5
Зулпукаров Капар, Талипова Сахида Эргешбаевна. ОБ ОДНОМ ПОДХОДЕ К СРАВНИТЕЛЬНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ПАДЕЖНЫХ СУФФИКСОВ В УЗБЕКСКОМ И КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКАХ	12
Adilbekova Elmira Seytimovna, Сұлтан Саният Бауыржанқызы. ABAY ESERLERİNDE İDEAL İNSAN: AHLÂK, BILGI VE İRFAN EKSENİNDE İNSAN-I KÂMİL	21
Sulton Tulu. "DADA QO'RQUT KITOBİ"NING YANGI TOPILGAN BURSA QO'LYOZMASI	30
Найманбай Айнұр Рахымбердіқызы. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ПОЭЗИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒЫСТЫҚ САРЫН	37
Самситова Луиза Хамзиновна. ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА И ОБРАЗОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БАШКОРТОСТАН	44
Mirvari İsmayilova Abbas qızı. AZƏRBAYCAN MƏTBƏX MƏDƏNİYYƏTİNİN MİLLİ İDENTİKLİYİ (və yaxud etnokulturoloji səciyyəsi)	52
Mustafa NERKİZ. KAZAK VE ÖZBEK ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE KOLEKTİF BİLİNÇ VE BİRLİK KAVRAMI	65
Қ.С.Қалыбаева. ӨЗБЕК ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГІ ОРТАҚ ТАНЫМ: ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	74
Mavlonova Klaraxon Mahmudovna. MATN TUZILISHINI BELGILOVCHI KOMPONENTLAR TAHLILI	81
Кобыскан Александр Степанович. ЛЕТНИЕ ЛАГЕРЯ КАК ПРОСТРАНСТВО ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ: ОПЫТ БАШКОРТОСТАНА	87
Kambarova Saodat Irkinovna. O'QUVCHILARNING OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR YONDASHUVLAR	95
I SHU'BA. TURKIY XALQLAR ADABIYOTI VA XALQ OG'ZAKI IJODI MASALALARI	
Ubaydullayeva Rayxon Abdujalil qizi. AHMAD A'ZAMNING "RO'YO YOXUD G'ULISTONGA SAFAR" ASARIDA INTERYER TASVIRI	101
Sayali Safarova. "AZƏRBAYCAN OĞLU ÖZBƏK ŞAİRİ" MAQSUD ŞEYXZADƏ YARADICILIĞINA NƏZƏR	107
Маметова Дильфуза Алимовна, Алтынбекова Ақерке Ерболатқызы. TÜRK HALK GELENEĞİNDE HOCA NASREDDİN: MİZAHIN VE HİKMETİN SİMGESİ	113
Адилбекова Эльмира Сейтимовна, Берікқызы Сая. TÜRK DESTAN ÇALIŞMALARI VE EPIK GELENEKLERİ HAKKINDA BAZI	123

